

Mojca Šorn

»Dajte otrokom mleka, ne alkohola!«

Protialkoholno gibanje in mladina na Slovenskem do druge svetovne vojne

Šorn Mojca, dr., Inštitut za novejšo zgodovino,
Kongresni trg 1, SI – 1000 Ljubljana, mojca.sorn@inz.si

178.1(497.4)“19”

»DAJTE OTROKOM MLEKA, NE ALKOHOLA!«
Protialkoholno gibanje in mladina na Slovenskem do druge svetovne vojne

Smernice gibanja proti alkoholizmu – »človeški kugi« – s posebnim ozirom na mladino so bile na Slovenskem v teoriji in praksi začrtane šele v začetku 20. stoletja. Vzgojitelji mladine so verjeli, da t. i. novo dobo v smislu produktivnega življenja lahko gradijo le zdravi ljudje in nikakor ne odvisniki od sveta deviacij in nemorale – pivci alkoholnih pijač ali pijanci –, zato so napovedali boj alkoholu. Po končani prvi svetovni vojni so vzgojiteljem z ukazi in okrožnicami na pomoč priskočili tudi organi oblasti, ki so se zavzemali za aktivno sodelovanje učiteljev in katehetov v boju proti alkoholizmu med mladimi. Na otroke in mladino so želeli vplivati v šoli (s poukom o alkoholizmu in njegovih grozovitih posledicah) in tudi izven nje (z organiziranjem društev šolarjev in dijakov abstinentov). Raziskave v desetletju pred drugo svetovno vojno pa so pokazale, da pri »treznostnem« delu ni treba le zasledovati in raziskovati vpliv alkohola na duševno in telesno zdravje, temveč je za odpravo oziroma zmanjšanje obravnavanega problema potrebna korenita sprememba gospodarskega in socialnega sistema. Raziskave so nadalje pokazale, da so v organizaciji zaščite mladine pred alkoholizmom dolžni delovati tako šole, mladinske zaščitne ustanove ter razna društva kot tudi država, banovina in občine. Pri tem so v ospredje postavljali zgled staršev, ki je bil, žal, vse prevečkrat negativen.

Ključne besede: protialkoholno gibanje, mladina, Slovenija, od začetka 20. stoletja do druge svetovne vojne

Šorn Mojca, PhD, Institute of Contemporary History,
Kongresni trg 1, SI–1000 Ljubljana, mojca.sorn@inz.si

178.1(497.4)“19”

“GIVE MILK TO CHILDREN, NOT ALCOHOL!”
The Anti-alcohol Movement and Youth in Slovenia until the Second World War

The guidelines of the movement against alcoholism – “the human plague” –, with a special emphasis on youth, were laid both theoretically and practically only at the beginning of the 20th century. Educators of youth believed that the new age in the sense of a productive life could only be built by healthy people and by no means by addicts to the world of deviations and immorality – drinkers of alcoholic drinks and drunkards – which is why they declared war on alcohol. After the end of the First World War, the authorities helped the educators with a set of ordinances and circulars. The authorities wanted teachers and catechists to actively engage in the fight against alcoholism among the young. They wanted to influence children and youth both in school (with classes on alcoholism and its disastrous consequences) and outside it (by organizing societies of schoolchildren and high school students – abstainers). Research in the decade before the Second World War showed that, in order to be successful in this temperance work, it was necessary not only to trace and explore the influence of alcohol on the mental and bodily health, but also in order to reduce or eradicate the problem, to change the economic and social system completely. Research also showed that it was schools, organizations for the protection of the young, various societies, as well as the state, the provinces and municipalities that had to be active in organizing protection for the young against alcoholism. Researchers thus put forward the example of parents, which, however, was too often a negative one.

Key words: anti-alcohol movement, youth, Slovenia, period from the beginning of the 20th century until the Second World War

»15. oktobra zvečer je pri posestniku France-tu Zagorcu pilo več mladih fantov, starih od 14 let naprej, žganje, med njimi tudi Janez Tomše, 14 letni Ocepkov rejenec v Gornjem Ravneku. Okoli pol ene ure ponoči se je napotil Tomše proti domu. Revež je pa v svoji zmedenosti zašel na vozno pot, ki neha v skalovju, in tako je padel z visočine kakih 100 metrov. Jakob Dežman, cerkovnik iz Kašče, ga je našel popolnoma razbitega in mrtvega med skalovjem.«¹

Podobnih tragičnihotic, ki izkazujejo negativne posledice preveč popitega alkohola na otrocih in mladini, je v dnevnem časopisju z začetka 20. stoletja veliko. V letih pred prvo svetovno vojno so bile na to temo za posamezne slovenske pokrajine narejene statistike, ki trditev o zelo razširjenem pijančevanju med mladimi nikakor niso mogle ovreči. Naj navedem podatek za Štajersko, kjer naj bi bilo okoli leta 1909 kar 80 % otrok, ki so pili »mnogo žganja«,² čeprav so bile številke podobne tudi za druge, predvsem vinorodne pokrajine.³

V okviru protialkoholnega boja⁴ so bili nasveti, namenjeni otrokom in mladini, še v 19. stoletju le redki. Anton Martin Slomšek, slovenski duhovnik, pisatelj, pedagog in očitni nasprotnik alkoholnih pijač, je mlade sicer spodbujal: »Ne okusiti žganja /.../; mlaji ko ste, hujše vam vsaka kaplica škodje«,⁵ bolj konkretne smernice gibanja proti alkoholizmu, ki so se tikale mladih, pa so bile načrtane na začetku 20. stoletja, še posebej po prvi svetovni vojni. Alkoholizma niso več šteli za razvado, strast ali pokvarjenost, temveč je bil prepoznan kot socialna bolezen⁶ in socialno-družbe-

ni problem, ki »ima usodne posledice v verskem, moralnem, gospodarskem, narodnem, zdravstvenem in sploh v vsem kulturnem življenju«. ⁷ Vzgojitelji otrok in mladine, ki so verjeli, da t. i. novo dobo (v smislu produktivnega življenja) lahko gradijo le zdravi ljudje in nikakor ne pripadniki sveta deviacij in nemorale – pivci alkoholnih pijač in pijanci, so napovedali boj alkoholu. Vzgojanje otrok in mladine v »razumne osebnosti« naj bi potekalo tako v šolah kot tudi izven njih, pri čemer je bil poudarek na njihovem družbeno-socialnem okolju, posebej na njihovih družinah. S pravilnim in usklajenim delovanjem vseh teh področij naj bi se otroci in mladina vključili v stvarnost družbe in s pozitivnimi nazori in načinom življenja ustvarili nova vrednostna merila.⁸

Na začetku 20. stoletja je vse več učiteljev začelo javno opozarjati na škodljive posledice pitja alkohola: »Žalostno je zares, ko mora priti učitelj ob sklepu šolskega leta do zaključka, da je prav za prav mlatil prazno slamo. /.../. Kaj je pač temu vzrok? – smo se vprašali. In obsodili smo v duši tisto zlo, tistega satana, ki gospodari po naših vinorodnih krajih natihoma, zahrbtno, da ga ni preveč videti: to je alkohol. /.../ Premnogi so teh misli, da vino ne škodi tako zelo. Te bi vprašala, kaj pa dela našo deco tako zabito, tako nesprejemljivo za dobro, če ne alkohol? V vinu so otroci spočeti, v vinu rojeni, vino z gore jih »krepi«, ko doraščajo, jim daje moči in poguma, ko se pretepajo že fantje na vasi, razburja in onečašča dekleta po vaških krčmah.«⁹

Protialkoholno delovanje vzgojiteljev, ki so poskušali otroke in srednješolsko mladino¹⁰ sooči-

¹ Slovenec, 19. 10. 1912, str. 6, Žganje uničilo mlado življenje.

² Vinko Jagodič, Smernice dela proti alkoholizmu s posebnim ozirom na mladino, v: Rešimo mladino pred alkoholizmom. Ljubljana 1939, str. 49–79 (dalje: Jagodič, Smernice dela), tu str. 57.

³ O tem tudi: Janez Trdina, Podobe prednikov: zapiski Janeza Trdine iz obdobja 1870–1879: 27 zvezkov rokopisa v 3. knjigah. Ljubljana 1987, tu 1. knjiga, mdr. str. 204.

⁴ O Slovencih, alkoholizmu in začetku protialkoholne akcije: Andrej Studen, Slovenci, problem alkoholizma in katoliška morala pred prvo svetovno vojno, v: Glasnik Slovenskega etnološkega društva, letnik 46, št. 3–4 (2006), str. 15–24. Gl. tudi v: Janja Slabe, »Proč s šmarnico«, v: Zgodovina za vse, letnik 14, št. 2 (2007), str. 89–105.

⁵ Anton Martin Slomšek, Blaže in Nežica v nedelskeji šoli. Celovec 1857, 3. natis, str. 241–243.

⁶ V letnih poročilih o zdravstvenih razmerah je bil alkoholizem vpisan in ovrednoten v rubriki »Socialne bolezni«

na drugem mestu za tuberkulozo. V: Zgodovinski arhiv Ljubljana (dalje: ZAL), fond LJU 708 Mesto Ljubljana, Mestni fizikat (dalje: LJU 708), t. e. 3, ovoj 15, Letno poročilo o zdravstvenih razmerah v Ljubljani za leto 1937. Ljubljana 1938.

⁷ Anton Mrkun, Zgodovina protialkoholnega gibanja po vsem svetu, zlasti v Sloveniji 1902–1927. Ob petindvajsetletnici protialkoholnega gibanja med Slovenci. Ljubljana 1927 (dalje: Mrkun, Zgodovina protialkoholnega gibanja), str. 1.

⁸ O zaščiti mladih pred alkoholizmom: Peter Becker, Der Schutz der Jugend, v: Verderbnis und Entartung. Eine Geschichte der Kriminologie des 19. Jahrhunderts als Diskurs und Praxis. Göttingen 2002, str. 108–116.

⁹ Mrkun, Zgodovina protialkoholnega gibanja, str. 131.

¹⁰ Na tem mestu naj omenim, da je bilo pred drugo svetovno vojno med študenti zanimanje za t. i. treznostno gibanje le majhno. Na vprašanje zakaj, sta bila najpogostejša dva odgovora: slaba povezava med treznostnimi organizaci-

ti z negativnimi posledicami alkoholizma, je bilo sprva samoiniciativno naravnano, oporo je imele v posameznih knjigah in člankih, ki so vse bolj poudarjali potrebo po uvedbi sistematičnega protialkoholnega pouka v osnovnih in srednjih šolah, nenazadnje pa tudi v pozivih škofa Jegliča. Vzgojitelji so bili deležni raznih praktičnih nasvetov in priporočil: »Da bode njegovo delovanje zares uspešno, paziti mu je na to: da daje sam, kakor tudi vsa njegova družina, lep zgled, da poučuje ne samo mladino ampak tudi odrasle ter vpliva v tej zadevi na nje, da pozitivno deluje pri društvih treznosti in vzdržnosti in da tudi otroke navaja na te čednosti. /.../ vendar je prvi pogoj, da učitelj nastopi v šoli povsem trezen. Učitelj, kateri stopi pred svoje učence z zabuhlimi očmi in znaki v gostilni prečute noči, pokvari pri svojih učencih v enem hipu več, nego bode mogel v več tednih popraviti, naj jim potem še tako ognjevitopriporoča treznost«. ¹¹

Na pomoč šolnikom, ki so problematiko alkoholizma med mladimi vse večkrat obravnavali na šolskih konferencah, je pri težnjah za vzpostavitev čim bolj sistematičnega t. i. treznostnega gibanja priskočila Učiteljska protialkoholna zveza, ustanovljena konec leta 1909. Leta 1910 je posredoval tudi deželni šolski svet za Kranjsko, ki je (sicer po številnih prošnjah) izdal vsem šolam (neobvezno) priporočilo, naj vzgajajo mladino v duhu treznosti. Pri poučevanju posameznih predmetov naj bi učitelji izrabili vsako priložnost in svarili pred škodljivostjo ter nevarnostjo alkohola. ¹² Znanje in izkušnje o tem, kako to početi, so si učitelji

jami na gimnazijah in na univerzi ter oslabljen interes študentov za to gibanje. O tem: Milivoje Stefanović, *Zašto se studenti malo interesuju za trezvenjački pokret*, v: *Glasnik Saveza trezvene mladeži*, letnik 13, št. 5 in 6 (januar-februar 1933), str. 37–40. To temo obravnava tudi članek, v katerem avtor domneva, da zaradi pijančevanja študentje študirajo dalj časa. Razmere v Nemčiji primerja z razmerami doma: »Tamkajšnji študentje namreč posebno ljubijo alkohol in tedaj ni čudno, če »študirajo« visoke šole do 30. ali 40. leta, medtem ko trezni tovariši pridejo hitro do svojega cilja /.../. Sicer pa nam takih »študentov« ni treba hoditi iskati na Nemško, pred našimi očmi, doma se to dogaja dan za dnem.« V: *Naša bodočnost*. Glasilo napredne mladine, 15. 6. 1911, str. 90–92, Svetovni strup, tu str. 92.

¹¹ Šola v boju proti pijančevanju. Pulj 1898 (dalje: *Šola v boju*), str. 19 in 20.

¹² Učitelj v boju proti alkoholizmu. Ljubljana 1911 (dalje: *Učitelj v boju*) in *Zlata doba ali treznost slovenskega naroda* (dalje: *Zlata doba*), 1910, str. 33 in 34, Velevažna pridobitev.

»abstinenti in zmerniki« izmenjevali na številnih protialkoholnih zborovanjih. Na shodu leta 1911 so sprejeli več resolucij; poleg tega, da morajo biti učitelji in njihove družine abstinenti oziroma »vsaj trezni«, so se udeleženci strinjali tudi glede obvezne uvedbe protialkoholnega pouka v vseh šolah in razredih, ki bi ga morali nadzorovati šolski nadzorniki. Osnovnošolce in srednješolce, ki bi stopali po »pravi poti« – poti abstinence, so se odločili nagraditi s »primernimi podobnicami« ter *Malim protialkoholnim katekizmom*, ¹³ po enem letu zdržnosti pa bi si posameznik zaslužil vpis v »Zlato knjigo«. V eni izmed resolucij so šolniki izpostavili tudi potrebo po izobraževanju staršev, saj so ugotavljali, da je osveščenost mnogih v zvezi z negativnimi posledicami pitja alkoholnih pijač zelo slaba. ¹⁴

Šolske oblasti so se protialkoholni kampanji več kot le z nasveti pridružile po prvi svetovni vojni. Prvi korak sodelovanja je izkazal Višji šolski svet v Ljubljani z okrožnico, izdano 28. aprila 1919, ki je sporočala, da je uživanje alkoholnih pijač na vseh šolskih izletih »za učence ljudskih in meščanskih ter nižjih razredov srednjih šol popolnoma izključeno«. ¹⁵ Februarja 1920 se je tej okrožnici pridružila nova, s katero je isti svet podal mnenje, da veliko preveč mladih uživa preveč alkoholnih pijač (»dve tretjini šolskih otrok – samo na Kranjskem – že pije alkohol«) ¹⁶ in pozval šolnike, naj se z vso vnemo udeležijo boja proti alkoholizmu. Med poukom naj bi učitelji svoje varovance z negativnimi posledicami pitja alkohola seznanjali s pomočjo svojih izkušenj in relativno bogate literature. Pri verouku naj bi se problema lotili z moralnega vidika: »Ravno verouk daje učitelju zares neizcrpljiv vir za boj proti alkoholu. /.../. Državni šolski zakon pravi: da je naloga ljudske šole, otroke vzgajati nramno-versko, razvijati jim duševne moči, oskrbovati jih s potrebnimi znanostmi in zvedenostmi v nadaljno izobraževanje za življenje in dajati jim pravo podstavo, da bodo enkrat vrli ljudje in državljani«. ¹⁷ Pri naravoslovju naj bi spregovorili o vplivu alkohola na človeško telo: »Kdor se pred 20. letom vda žganju, sme pričakovati, povprečno

¹³ Janez Kalan, *Mali protialkoholni katekizem za male pa tudi za velike ljudi*. Ljubljana 1913.

¹⁴ Mrkun, *Zgodovina protialkoholnega gibanja*, str. 114 in 115.

¹⁵ Jagodič, *Smernice dela*, str. 58.

¹⁶ Prav tam, str. 59.

¹⁷ *Šola v boju*, str. 32.

Alkohol je spodbujal nasilje v družini.

k večjemu še 16 let življenja, kdor se pa pred 20. letom vda pivu in vinu, k večjemu še povprečno 22 let, kdor pa se popolnoma zdrži opojnih pijač, že sme pričakovati 44 let življenja». ¹⁸ Pri pouku slovenščine naj bi v večji meri prebirali sestavke o zmernosti oziroma o škodljivosti alkohola, kot tiste, ki hvalijo vinsko trto, podrobno pa bi se morali seznaniti z besedili, ki prikazujejo življenjsko bedo zapitega človeka in njegovih najbližjih. Pri matematiki naj bi otroci računali, koliko denarja privarčujejo ljudje, ki se ne vdajajo pijančevanju. V knjigi iz leta 1911, *Učitelj v boju proti alkoholizmu*,

¹⁸ Alkohol in mladina. V okviru Zbirke protialkoholnih spisov »Sv. vojska« v Mariboru. Maribor 1914, str. 4. Prvo slovensko znanstveno strokovno delo, ki obravnava psihične posledice pitja alkohola, je objavil Ivan Robida, Psihične motnje na alkoholski podlagi. Ljubljana 1920.

se je šolnikom ponujala tudi ideja, kako protialkoholno gibanje predstaviti pri zemljepisu: skozi lupo pitja oziroma zmernosti bi v svoja predavanja lahko vplekli usode posameznih dežel in njihovih ljudi. Predstavili naj bi Slovenijo in njena vinorodna območja, Rusijo in vodko, Francijo in šampanjec, pa tudi Ameriko: »In Amerika, katere prebivalci /.../ bodo kmalu zginiti, uničeni po 'ognjeni vodi', kakor imenujejo žganje, ne sme biti pozabljena.« ¹⁹ Pri pouku zgodovine naj bi predvsem poudarjali »zmernost Slovanov in Špartancev. /.../. Grajati moramo razkošnost Rimljanov, nezmernost Germanov. /.../. O Karolu Velikem povejmo otrokom, da je bil zmeren v jedi, a še bolj v pijači, pijanost se mu je gnusila! /.../! Karol Veliki je učakal veliko starost; a Aleksander Veliki, vdan razkošju in nezmernosti, je končal svoj tek življenja v najlepših letih. Do tridesetletne vojske je bilo žganje znano le pod imenom: Aqua vitae in se je prodajalo le v lekarnah za zdravila. Sedemletna vojna ga je prenesla iz lekarn v gostilne in za časa Napoleona I. se je preneslo iz go-

stiln v navadna stanovanja. Napoleonovih vojakov niso le Rusi, stepski ruski mraz, decimirali, – tudi žganje je k temu pripomoglo. Na ledinah Rusije so našli mnogo Francozov z žganjarsko steklenico v roki – zmrznenih!!« ²⁰

Učitelji so kmalu spoznali, da si pri pouku s šolskimi knjigami v boju proti alkoholizmu ne morejo prav veliko pomagati: »Žalibog, vse šolske knjige so v tem oziru silno pomanjkljive. Zato se more učitelj zanašati le na sebe.« ²¹ Zavzemali so se, da bi se čim več šol naročilo na protialkoholne li-

¹⁹ Učitelj v boju, str. 14.

²⁰ Prav tam, str. 12 in 13.

²¹ Žukovec France, Šola v službi treznosti, v: Prerod. Glasnik za нравno povzdigo naroda (dalje: Prerod), letnik 9, št. 3 (1931), str. 2 in 3, tu 3.

ste (Piščalka je začela izhajati leta 1905, Zlata doba pa leta 1907), da bi bilo mladini na voljo čim več knjižic *Mali protialkoholni katekizem*, med učiteljstvom pa knjižic *Učitelj v boju proti alkoholu*. Kot potreben so izpostavili tudi nakup ustreznega slikovnega materiala, predvsem slik, ki izkazujejo posledice alkoholizma (poškodbe notranjih organov ipd.).

Učitelji in kateheti, nosilci treznostnega gibanja med mladino, naj bi tudi izven šole poskušali odvrnati potencialne pivce od njihovega namena. Verjeli so, da je najboljša obramba pred alkoholizmom vpisovanje v razna »abstinentna društva«, saj dobra družba »na mnoge celo bolj vpliva, kot najboljši govor, kot najstrožji paragraf. Zato mladino v dobre organizacije!«²²

Osnovnošolci-abstinenti so bili dejavni kot »Mladi junaki«. Ta izraz je začel novembra 1912 uporabljati urednik *Zlate dobe*:²³ »Mladi junaki se imenujejo otroci do 14. leta, ko izstopijo iz šole. Takrat naj prestopijo v redno Sveto vojsko, katere člani morejo postati po pravilih s 14. leti.«²⁴ Dokler niso dobili svoje revije, *Mladi junak* je začel izhajati septembra 1924, so mnogi osnovnošolci redno pisali v protialkoholne liste, predvsem v *Zlato dobo*. Naslednji dve zgodbi izpričujeta osveščenost in neomajnost dveh mladih junakov: »Ko smo bili poučeni o strašnih posledicah alkohola, smo vsi navdušeni sklenili postati zares pravi abstinentje. Na Veliko noč sva se odpravila s sestro na Šmarno goro. Okrepčala sva se za pot s potico in mesom. Da bi ne bila žejna, nama prineso mama še pol litra vina. Sestra ga pije, jaz pa rečem mami: 'Če imate malo kave, mi jo dajte, če pa nimate bom pa žejen; vina pa ne pijem.' /.../ V Tacnu so nama stara mati postregli s pirhi in vinom, katerega seveda nisem pil. Tudi na Šmarni gori sem se imel izborni, – seveda brez alkohola.«²⁵ In: »Pred Veliko nočjo smo dobili protialkoholni katekizem, iz katerega lahko poučimo sebe in druge o strašnih posledicah, ki jih povzroča alkohol. Doma imamo dovolj vina, zato ni čudno, da ga pijejo vsi. Mene so vedno silili, naj vendar pijem, da bom bolj rdeč in zdrav. Hudo sem

se moral upirati in braniti, pa z božjo pomočjo je vendar šlo.«²⁶

Mladi junak, ki je napisal in objavil sledeč prispevek, pa je z individualne ravni prešel na kolektivni boj:

*Mi »Mladi junaki« smo tudi vojaki,
Zdaj majhni še in pa telesno šibki;
A pridno krepimo o priliki vsaki
Si svoje telesne in dušne moči.*

*Za mili svoj narod in dom svoj slovenski
Nam bije goreče in zvesto srce;
Ker pa ju ogroža sovražnik peklenški,
Stopili smo v vrste obrambne vojske.*

*Sovražnik se ta alkohol imenuje,
Iz krajev divjaških je k nam pritepen,
A dolga že leta naš rod uničuje
Kot drugi človeški nasprotnik noben.*

*Nešteto že naših rojakov pomoril,
Njih krasne dežele je tujcem izdal,
Sedaj pa odločno bo z njim spregovoril
Meč našega uma in smrt mu zadal.*

*Zato neumorno ta meč si brusimo
In v delu si vežbajmo tudi roke;
Ko zrastemo in se dovolj okrepimo,
Pa strnemo se v napadalne vrste.*

*Takrat se zaman bo sovražnik upiral,
Pognali ga bomo močni in srčni;
Naš narod ne bo več za plotom umiral,
Prerojen še slavne preživljal bo dni.»²⁷*

Širom Slovenije so delovale tudi razne mladinske »družbe treznosti«, ki so pod okriljem protialkoholne zveze, imenovane Sveta vojska, v duhu širjenja in vzdrževanja treznosti prirejale razne bralne, pevske in debatne krožke ter športne dneve, le primer: »V letu 1914 so zlasti mari-borski dijaki pod vodstvom Jožefa Stabeja razvili živahno protialkoholno agitacijo. Vsakih 14 dni so imeli predavanja iz alkoholologije. Imeli so dijaški odsek Svete vojske in v Zlati dobi dijaški kotiček. /.../ Dne 17. maja 1914 so imeli dijaki v Maribo-

²² Prerod, letnik 2, št. 4 (1923), str. 59, Začnimo prerod pri mladini!

²³ Okrožnica Višjega šolskega sveta je z oktobrom 1920 odredila ustanovitev »Mladih junakov« poolah.

²⁴ Mrkun, Zgodovina protialkoholnega gibanja, str. 116.

²⁵ Zlata doba, 1911, str. 90.

²⁶ Prav tam, str. 91.

²⁷ Peter Dobrič, Budnica mladih junakov, v: Mladi junak, letnik 2, št. 4 (1925/26), str. 56 in 57.

ru prvo slovensko dijaško protialkoholno slavnost, katere se je udeležilo do 150 vojakov in ki je jako lepo uspela. Načelnik abstinentnega odseka Alojzij Sunčič je pozdravil navzoče: 'Tovariši! Vsi sloji so se zganili na abstinentnem polju, le dijaki smo dolgo spali. A sedaj bije smrtna ura alkoholu tudi med dijaštvom!'«²⁸ Konec februarja 1932 je ministrstvo za prosveto izdalo odlok, po katerem so morali biti vsi srednješolci združeni v Savezu trezvene mladeži oziroma Zvezi trezne mladine. Ta je organizirala veliko »antialkoholnih« tečajev,²⁹ kjer so obravnavali številna vprašanja v zvezi z alkoholom, alkoholizmom, posledicami le-tega, zgodovino treznostnega gibanja v svetu in v Jugoslaviji, socialnim skrbstvom in zdravljenjem alkoholikov, državnimi ukrepi za pobijanje te socialne bolezni in privatno pobudo v boju proti njej.³⁰

Alkoholizma niso mogle prezreti tudi številne druge kulturne oziroma kulturno-vzgojne organizacije, zato so v začetku 20. stoletja v svoje programe vključile boj za treznost:

1. Orel je v svojem poslovniku zahteval popolno vzdržanost od alkoholnih pijač za otroke od 7 do 14 let, mladini od 14. do 17. leta pa je veleval varčnost in treznost. Tistemu, ki se tega člena ne bi držal, je grozila izključitev iz organizacije. Za »protialkoholno izobrazbo in zabavo« je bilo poskrbljeno v prostorih društev: »Pozitivno pa se vzgaja orlovska mladina k treznosti s tem, da se ji da obilo prilike, da uporabi svoj prosti čas v društvenih prostorih za lastno izobrazbo in v pošteno zabavo, mesto da ga zabije in zapije v gostilni.«³¹

2. Za treznost se je zavzemal tudi Sokol, še posebej od oktobra 1926. Takrat je namreč v veljavo stopil predlog, sprejet na glavni skupščini Jugoslovanske sokolske zveze, ki je prepovedoval uživanje alkohola za vso sokolsko mladino. Posamezna sokolska društva so dobila nalogo, naj podmladek s posledicami pijančevanja seznajajo na raznih predavanjih, kot protiutež tragičnim razvadam pa naj postavijo dobro organizirane izlete, potovanja, letovanja, športne igre, taborjenja.

K treznosti pa so sokolski naraščaj pozivali tudi posamezni prispevki v listu Sokolič.³²

3. K abstinenци je svoje člane zavezovalo tudi skavtsko gibanje, ki se je v Sloveniji širilo od leta 1922. Takrat se je v Ljubljani združilo nekaj mladih in si obljubilo, da bodo po skavtskih pravilih z zdravim načinom življenja prispevali k doseganju cilja: »... na osnovi skavtskih zakonov delovali predvsem za povzdigo mladine, iz katere naj zraste novi in boljši rod. /.../ Deveti zakon (abstinenca) je zanje velepomemben. /.../ V abstinenци so skavti tihi in neumorni delavci.«³³

4. Izrazito netolerantno do uživanja alkohola je bilo Združenje slovenskih tabornikov, ustanovljeno leta 1924. V svoj program je zapisalo sledeče: »ZST odvaja mladino od škodljivih in grdih navad ter zahteva od svojih članov abstinenco glede vseh opojnih in omamnih sredstev, posebno pa prepoveduje svojim članom uživanje alkoholnih tekočin in kajenje.«³⁴ Svoje člane je vzgajalo v duhu: »Z naravo k boljšemu človeku«.

5. Na trezno življenje se je moral navaditi tudi podmladek Društva Rdeči križ.

Trud šolnikov in ostalih vzgojiteljev velikokrat ni bil poplačan. Avtorji številnih (tudi strokovnih) člankov so opozarjali, da vse preveč staršev svojim otrokom dovoli piti alkohol tako ob posebnih priložnostih (birma, sedmina) kot tudi v vsakdanjem življenju: »Otroci so vina navajeni, kakor riba vode. Ko še ne zna niti govoriti, vino pa že zna dobro vleči. Ko se trileten otrok ponoči zbudi, ne zahteva vode, ampak prinese mu morajo vina. Za zajtrk ni treba dosti skrbeti. Kar kozarec vina in kos kruha! Če majhen otrok spi en do en in pol liter vina na dan, to ni nič čudnega. Posledice strašne. /.../ Tudi žganja mnogo popijejo.«³⁵ Prerod je starše opozarjal: »Če dajete otrokom žganje, jim škodujete na trojen način: 1. že otroka navadite na alkohol, na pitje, in to je prava pot, da iz otroka postane pijanec. Nikar se potem ne čudite, če bo pozneje kot mladenič vse zapil in lastne starše pretepal. /.../ 2. žganje škoduje otroku telesno, otrok zastaja v rasti, postane slabokrven, primejo se ga hitro različne bolezni, svoje žive dni bo vlačil s seboj slabotno telo, zastrupljeno po šnopsu; 3. ker žganje

²⁸ Mrkun, Zgodovina protialkoholnega gibanja, str. 121.

²⁹ Na t. i. antialkoholnih tečajih in predavanjih so pogosto nastopali tudi zdravniki, v: ZAL, LJU 708, t. e. 3, ovog 13, leto 1924, 9 in 10.

³⁰ Glasnik Saveza trezvene mladeži, letnik 13, št. 3-4, (november-december 1932), str. 21-23.

³¹ Mrkun, Zgodovina protialkoholnega gibanja, str. 168.

³² Gl. npr.: Sokolič. List za naraštaj Sokola Kraljevine Jugoslavije, letnik 15, 1933, str. 94 in 95.

³³ Mrkun, Zgodovina protialkoholnega gibanja, str. 169.

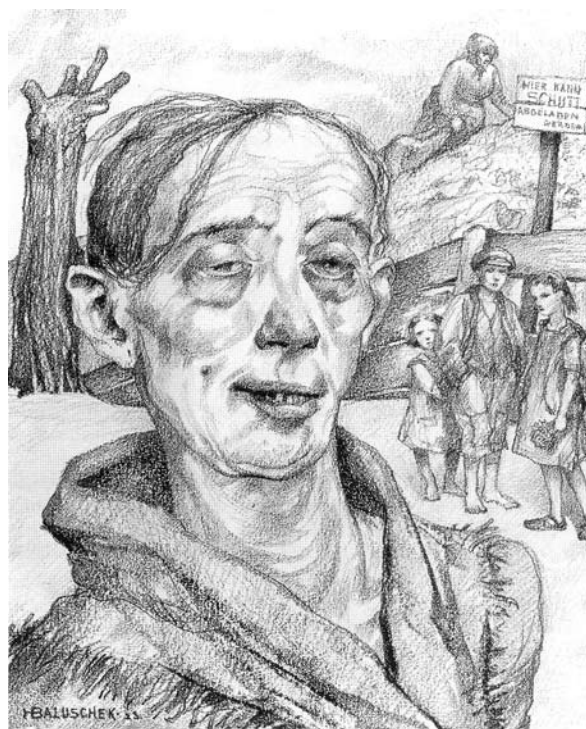
³⁴ Mrkun, Zgodovina protialkoholnega gibanja, str. 173.

³⁵ Prav tam, str. 108.

najhuje zdela mlade možgane, postane otrok slabo-umen, zabiti in nagnjen k raznim hudodelstvom in grdim pregreham.»³⁶

Ker je veljalo, da je najuspešnejše vzgojno sredstvo prav dober zgled,³⁷ so bili šolniki zadolženi tudi za izobraževanje staršev. O negativnih posledicah alkoholizma so jih osveščali tako na roditeljskih sestankih kot s pomočjo pisane besede. Eden izmed profesorjev je starše takole pozval: »Dajte otrokom mleka, ne alkohola. Mleko bodi detetu edina hrana, in mu ostani – poleg vode – edina pijača, dokler je v dobi rasti. Mleko v mladosti je najboljše, najbolj zdravo in najuspešnejše sredstvo in branilo proti pogubnosti alkohola.«³⁸ Vzgojitelji so šli še korak dlje in v zvezi z gojitvijo treznosti med mladimi apelirali tudi na pripadnike širšega družbeno-socialnega okolja:³⁹ »... starši naj se opominjajo, da ne puste svojim sinovom posedati po gostilnah; gostilničarji naj se resno in strogo pozivajo, da pijanim ne dajejo pijače in da ob določenem času zapirajo gostilne; tudi župane in občinske može naj prijazno zasebno opozarjajo, da preprečujejo vse nerednosti pri mladini in gostilničarjih.«⁴⁰

Iz podatkov, objavljenih leta 1939, lahko sklepamo, da je bil uspeh protialkoholnega boja v prvih treh desetletjih prejšnjega stoletja majhen. Avtor razprave v zborniku *Rešimo mladino pred alkoholizmom*, Vinko Jagodič, je javnost seznanil s podatki, ki se nanašajo na celotno Dravsko bano-vino, in kažejo, da je bila razširjenost alkoholizma najmanjša v mestih (49,7 %), nekoliko večja je bila v trgih (59,5 %) ter v industrijskih krajih (64,6 %), največja pa v vaseh oziroma na vinorodnih območjih (71 %). Avtor je nadalje izračunal, da je bilo od alkohola ogroženih kar 34 % oziroma ca. 9500 dojenčkov in 55 % oziroma ca. 105.000 otrok do 6 let. Po Jagodičevih podatkih naj bi alkohol uživalo 116.000 osnovnošolcev oziroma 60,7 %, podatki za mladino, staro od 14 do 18 let, pa so pokazali, da jih je od okrog 112.000 alkohol uživalo kar

Pijanci vsekakor niso bili dober zgled svojim (in tujim) otrokom.

98.000!⁴¹ Zakaj protialkoholni boj ni požel večjega uspeha? Večina laikov in strokovnjakov, ki so bojevali protialkoholno bitko, se je strinjala, da so bili razlogi za neuspeh trije: kolebanje med abstinenco in zmernostjo, neznanje oziroma nepoučenost ljudi o posledicah alkoholizma in premajhna vztrajnost protialkoholnih bojevnikov. Pri tem pa so poudarili, da je protialkoholno delo postalo bolj sistematično in metodološko dodelano šele v letih neposredno pred drugo svetovno vojno, in to na osnovi rezultatov novih pedagoških struj, novega dojemanja vzgojnega objekta in subjekta, novih pogledov na vzgojne naloge oziroma na bistvo vzgoje. Svoje so prispevala tudi nova socialno-medicinska gledanja na mladino, ki se niso več ukvarjala z dilemo: abstinenca ali zmernost, pač pa so se postavila na stališče popolne abstinence, saj so ravno v tem času prav zdravniki s svojim raziskovalnim delom domnevo o degeneraciji slovenskega naroda zaradi alkohola začeli dokazovati tako znanstveno kot statistično. Analiza preteklega dela in nova dognanja so torej pripeljali do ugotovitve, da so potrebne učinkovitejše smernice za protialkoholni boj. Protialkoholni vzgojitelji in strokovnjaki so poudarjali, da treznostno delo ne

³⁶ Prerod, letnik 1, št. 1 (1922), str. 170–171, Resna beseda staršem, tu 171.

³⁷ Franjo Čiček, Alkoholizem in mladina, v: Slovenski učitelji. Pedagoška revija in glasilo Slomškove družbe, letnik 31, 1930, str. 82.

³⁸ Mrkun, Zgodovina protialkoholnega gibanja, str. 113.

³⁹ Šola v boju, str. 22.

⁴⁰ Mrkun, Zgodovina protialkoholnega gibanja, str. 87.

⁴¹ Jagodič, Smernice dela, str. 73 in 74. O »alkoholiziranju« otrok v 30. letih 20. stoletja tudi: Josip Jurančič, Iz šole za narod. Ljubljana 1930, posebej str. 19 in 22.

bi smelo biti (več) podcenjeno, nič več ne bi smelo biti prepuščeno dobronamernim posameznikom, marveč bi moralo postati socialna dolžnost celokupnega naroda. Pri organizaciji zaščite bi morali sodelovati država, banovina, občine, šolstvo, mladinske zaščitne ustanove, društva, korporacije in zasebniki. Javna iniciativa naj bi nudila potrebno moralno in materialno podporo, ostali pa naj bi v protialkoholnem boju aktivno sodelovali. Izpostavljali so potrebo preventivne in kurativne zaščite: »Dočim se preventivna zaščita ne da doseči brez potrebne gospodarske, socialne in kulturne reforme, ki zahteva mnogo žrtev v vsakem pogledu, pa je mogoče kurativno zaščito izvesti brez velikih žrtev za kogar koli. Kurativna zaščita pred alkoholizmom je sestavni del splošnega prosvetnega dela med ljudstvom. /.../ pride tu v poštev zdravstveni pouk pred vstopom v zakon, pouk, ki naj ga dajejo babice porodnicam, zdravniki bolnikom in zaščitne sestre materam. /.../ Poleg tega bi bili potrebni potujoči tečaji za otroško higieno, posvetovalnice za noseče matere, dojenčke in male otroke, gospodinjski tečaji, specialno izobraženo učiteljstvo, izpopolnitev naših šol in pouka, šolskih kuhinj, otroških kolonij, šolskih poliklinik, generalnih varuštov /.../ itd. In končno organizacija mladinske zaščite v splošnem, ki naj bi dobila dokončno formulacijo z novim zakonom o zaščiti otrok in mladine.«⁴²

Nov vzgon in dobre namene v zvezi z okrepljenim in posodobljenim protialkoholnim gibanjem je verjetno do določene mere prekrizal tudi začetek druge svetovne vojne.⁴³

Viri

- Alkohol in mladina.* V okviru Zbirke protialkoholnih spisov »Sv. vojska« v Mariboru. Maribor 1914.
- Franjo Čiček, *Alkoholizem in mladina*, v: Slovenski učitelj. Pedagoška revija in glasilo Slomškove družbe, letnik 31, 1930.

⁴² Jagodič, *Smernice dela*, str. 78 in 79.

⁴³ Le kot ilustracijo naj navedem, da ni bil izpeljan niti prioriteten načrt, ki ga je leta 1937 v okviru protialkoholne borbe izdelal ljubljanski mestni fizikat in je prestolnici obljubljal postavitev posvetovalnice za alkoholike, v kateri bi sistematično zdravili ljudi iz vseh slovenskih pokrajin. ZAL, LJU 708, t. e. 3, ovoj 15, Letno poročilo o zdravstvenih razmerah v Ljubljani za leto 1937. Ljubljana 1938, str. 14 in ZAL, LJU 708, t. e. 3, ovoj 19, Letno poročilo o zdravstvenih prilikah v Ljubljani 1943, str. 28.

- Peter Dobrič, *Budnica mladih junakov*, v: Mladi junak, letnik 2, št. 4 (1925/26), str. 56 in 57. Glasnik Saveza trezvene mladeži, letnik 13, št. 3-4, (november-december 1932).
- Vinko Jagodič, *Smernice dela proti alkoholizmu s posebnim ozirom na mladino*, v: Rešimo mladino pred alkoholizmom. Ljubljana 1939, str. 49–79.
- Josip Jurančič, *Iz šole za narod*. Ljubljana 1930.
- Janez Kalan, *Mali protialkoholni katekizem za male pa tudi za velike ljudi*. Ljubljana 1913.
- Anton Mrkun, *Zgodovina protialkoholnega gibanja po vsem svetu, zlasti v Sloveniji 1902–1927*. Ob petindvajsetletnici protialkoholnega gibanja med Slovenci. Ljubljana 1927.
- Naša bodočnost*. Glasilo napredne mladine, 15. 6. 1911.
- Prerod*, letnik 1, št. 1 (1922) in letnik 2, št. 4 (1923).
- Ivan Robida, *Psihične motnje na alkoholski podlagi*. Ljubljana 1920.
- Anton Martin Slomšek, *Blaže in Nežica v nedelskeji šoli*. Celovec 1857, 3. natis. Slovenec, 19. 10. 1912.
- Sokolič. List za naraštaj Sokola Kraljevine Jugoslavije, letnik 15, 1933.
- Milivoje Stefanović, *Zašto se studenti malo interesuju za trezvenjački pokret*, v: Glasnik Saveza trezvene mladeži, letnik 13, št. 5 in 6 (januar-februar 1933), str. 37–40.
- Šola v boju proti pijančevanju*. Pulj 1898.
- Janez Trdina, *Podobe prednikov : zapiski Janeza Trdine iz obdobja 1870–1879 : 27 zvezkov rokopisa v 3. knjigah*. Ljubljana 1987, 1. knjiga.
- Učitelj v boju proti alkoholizmu*. Ljubljana 1911.
- Zgodovinski arhiv Ljubljana, fond LJU 708 Mesto Ljubljana, Mestni fizikat.
- Zlata doba ali treznost slovenskega naroda*, 1910 in 1911.
- France Žukovec, *Šola v službi treznosti*, v: Prerod. Glasnik za нравno povzdigo naroda, letnik 9, št. 3 (1931), str. 2 in 3.

Literatura

- Peter Becker, *Der Schutz der Jugend*, v: Verderbnis und Entartung. Eine Geschichte der Kriminologie des 19. Jahrhunderts als

Diskurs und Praxis. Göttingen 2002, str. 108–116.

Janja Slabe, »Proč s šmarnico«, v: Zgodovina za vse, letnik 14, št. 2 (2007), str. 89–105.

Andrej Studen, *Slovinci, problem alkoholizma in katoliška morala pred prvo svetovno vojno*, v: Glasnik Slovenskega etnološkega društva, letnik 46, št. 3–4 (2006), str. 15–24.

Zusammenfassung

„GEBT DEN KINDERN MILCH, NICHT ALKOHOL!“

Die Antialkoholbewegung und die Jugend im slowenischen Gebiet bis zum Zweiten Weltkrieg

Die Leitlinien der Bewegung gegen den Alkoholismus – „die Pest der Menschheit“ – im Hinblick auf Jugendliche wurden im slowenischen Gebiet erst zu Beginn des 20. Jahrhunderts in Theorie und Praxis ausgestaltet. Die Erzieher der Jugend waren überzeugt, dass die sogenannte neue Epoche im Sinne eines produktiven Lebens nur von gesunden Menschen gestaltet werden kann, keinesfalls aber von den Abhängigen in der Welt der Deviation und Unmoral – den Konsumenten alkoholischer Getränke und Säufern. Daher wurde dem Alkohol der Kampf angesagt. Nach dem Ersten Weltkrieg kamen den Erziehern auch die Behörden mit Anordnungen und Rundschreiben zu Hilfe. Sie setzten sich für eine aktive Mitwirkung von Lehrern und Katecheten im Kampf gegen den Alkohol unter Jugendlichen ein. Auf Kinder und Jugendliche wollte man sowohl in der Schule (durch Unterricht über den Alkoholismus und seine verheerenden Folgen) als auch außerhalb der Schule (durch Organisation von Abstinenzvereinen für Schüler und Gymnasiasten) einwirken. Untersuchungen im Jahrzehnt vor dem Zweiten Weltkrieg zeigten jedoch, dass bei der „Nüchternheitsbewegung“ nicht nur der Einfluss des Alkohols auf die geistige und körperliche Gesundheit beachtet und erforscht werden muss. Vielmehr war für eine Lösung bzw. Verringerung des Problems auch eine grundlegende Veränderung des ökonomischen und sozialen Sy-

stems notwendig. Außerdem zeigten Studien, dass bei der Organisation des Schutzes der Jugend vor dem Alkoholismus sowohl Schulen, Jugendschutzeinrichtungen und verschiedene Vereine als auch der Staat, die Botschaft und die Gemeinden mitwirken mussten. Dabei wurde das Vorbild der Eltern in den Mittelpunkt gestellt, das jedoch leider allzu oft negativ war.

Schlagwörter: Antialkoholbewegung, Jugendliche, Slowenien, vom Beginn des 20. Jahrhunderts bis zum Zweiten Weltkrieg